

Michał Adamczyk

Toporek z poroża z Łukęcina w powiecie kamieńskim

Antler axe from Łukęcín, Kamień Pomorski district

Abstract: The article presents a stray find of an antler axe from Łukęcín discovered on the coast of the Baltic. The artefact resembles the Late Mesolithic Kongemose type axe, although its exact chronology is unclear.

Abstrakt: W artykule przedstawiono topór z poroża znaleziony w miejscowości Łukęcín na wybrzeżu Bałtyku. Narzędzie przypomina późnomezolityczny topór typu Kongemose, choć jego dokładna chronologia nie jest pewna.

Keywords: Western Pomerania, Baltic coast, Mesolithic, antler, heavy duty tools

Słowa kluczowe: Pomorze Zachodnie, wybrzeże Bałtyku, mezolit, poroże, narzędzia do prac ciężkich

W 2011 lub 2012 roku mieszkańiec miejscowości Łukęcín (gm. Dziwnów, pow. kamieński, woj. zachodniopomorskie) znalazł na brzegu Bałtyku pomiędzy zejściem na plażę a obozowiskiem harcerskim toporek z poroża. W 2017 roku rodzina znalazcy zdecydowała się podarować go Muzeum Historii Ziemi Kamieńskiej w Kamieniu Pomorskim. Dyrektor MHZK Grzegorz Kurka zgłosił to znalezisko Zachodniopomorskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków (ZWKZ) w Szczecinie, który ostatecznie podjął decyzję o przekazaniu toporka do zbiorów Muzeum Narodowego w Szczecinie. Zgodnie z dokumentacją dostarczoną przez ZWKZ okoliczności wskazują na wtórny kontekst odkrycia, dlatego też nie zostało utworzone nowe stanowisko archeologiczne.

Niewielki toporek (149,70 × 61,52 × 47,71 mm) z lekko owalnym otworem na trzonek (24,90 × 25,79 mm) wykonano z poroża jelenia szlachetnego (*Cervus elaphus*), z prawej tyki osobnika o średniej lub słabej kondycji, być może dość młodego lub starszego, na co wskazują rozmiary róży (46,94 × 44,89 mm)

i tyki (między oczniakiem a nadoczniakiem: $34,54 \times 51,87$ mm). Brak pozostałości moździerza przy róży świadczy, że do wyrobu narzędzia użyto zrzutki. Proces produkcji najpewniej rozpoczęto od zmiękczenia poroża. Następnie odcięto oczniak i nadoczniak, tyka została przycięta, a ostrze usytuowano pod kątem około 45° w stosunku do planowanego otworu na trzonek, którego wywiercenie było ostatnim etapem wytwarzania. Co ciekawe, otwór ten nawiercano z dwóch stron i wytwórcy nie udało się precyzyjnie trafić w oś otworu. Na toporku nie ma śladów przecierania bądź spłaszczania powierzchni przed nawiercaniem otworu do osadzenia trzonka.

Toporek najprawdopodobniej był użytkowany przez dłuższy czas. Świadczą o tym dwie cechy: niewielka długość, która sugeruje kilkukrotne naprawianie ostrza, oraz wyraźnie widoczne ślady pobijania na obuchu. W części pracującej (przy ostrzu) brak spongiozy, która wykruszyła się wskutek intensywnej pracy. Ze względu na znaczny stopień zniszczenia powierzchni – jej częściowe zdarcie i zagładzenie wynikające z zalegania w strefie brzegowej morza – większość śladów użytkowych została zniesiona. Nie jest zatem możliwe bliższe określenie rodzaju pracy wykonywanej tym narzędziem.

Pod względem formy toporek z Łukęcina nawiązuje do typu Kongemose i najbardziej przypomina dwa okazy znajdujące się w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie. Pierwszym z nich jest toporek ze Szczecina¹, prawdopodobnie wyłowiony z Odry pod koniec XIX wieku (Archiwum Działu Archeologii MNS,teczki nr 1810 i 1811). Drugi został odkryty na przełomie XIX/XX wieku w okolicy Koszalina², prawdopodobnie w torfowisku lub jeziorze, na co wskazują pozostałości osadów organicznych zachowane na powierzchni. Do 1909 roku toporek ten znajdował się w posiadaniu Towarzystwa Naukowego w Koszalinie (*Der wissenschaftliche Verein in Köslin*), a następnie przekazany został do zbiorów *Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertums-kunde* w Szczecinie (ADA MNS,teczka nr 616; Stubenrauch 1909; Ilkiewicz 2011, 25; Borkowski, Kuczkowski 2011, 299–300; Kowalski, Kozłowska 2020, 525, 529, nr 34, 543, ryc. 7:3). Należy jednak zaznaczyć, że toporek z Łukęcina jest znacznie mniejszy od okazów ze Szczecina i Koszalina, co wynika ze wspomnianych wcześniej rozmiarów poroża, które posłużyło jako surowiec, oraz ze stopnia zużycia. Niemal identyczne pod względem formy i rozmiarów egzemplarze odkryto także na Rugii. Pierwszy z nich znaleziono w 1876 roku podczas wydobywania torfu w pobliżu miejscowości Frankental. Wraz z łopatką łośia zalegał on w warstwie piasku na głębokości około 1,5 m i początkowo

¹ Nr inw. MNS/A/5998, dawny nr PS.757.

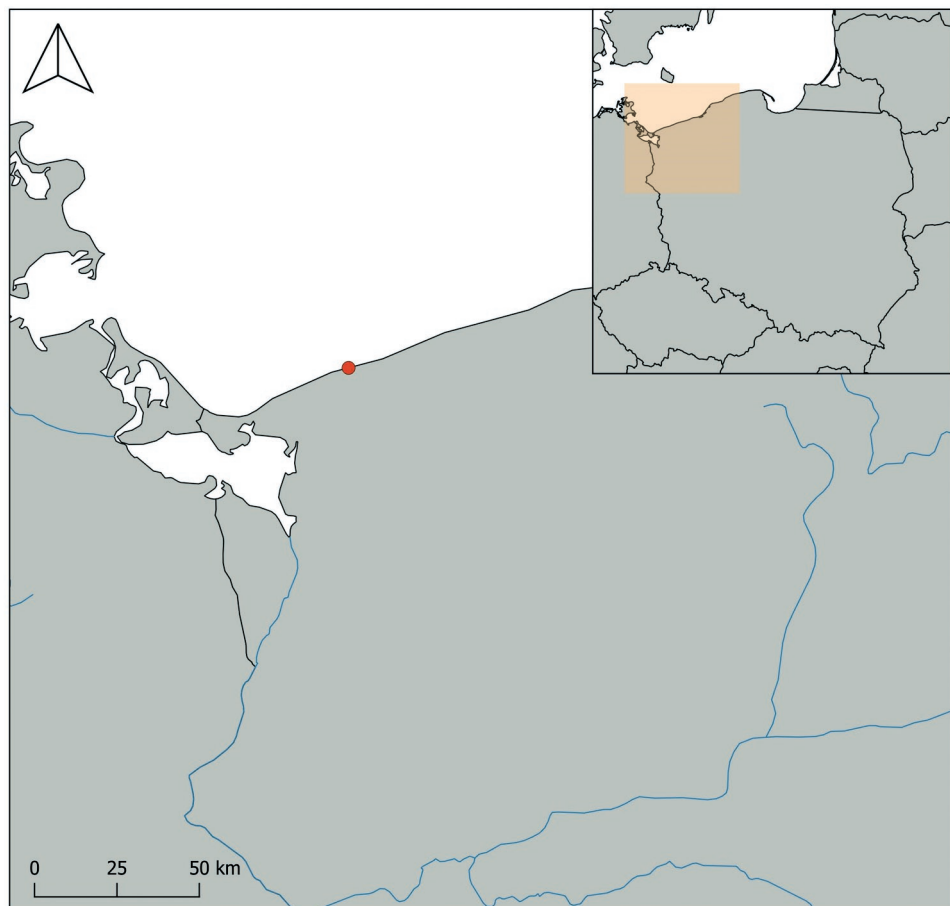
² Nr inw. MNS/A/5789, dawny nr 5971.

miał trzonek, który jednak rozpadł się wkrótce po wydobyciu. Drugi toporek odkryto w nieznanymi okolicznościach w torfowisku w pobliżu wsi Neklade (Petzsch 1928, 21–32; Berlekamp 1957, 49).

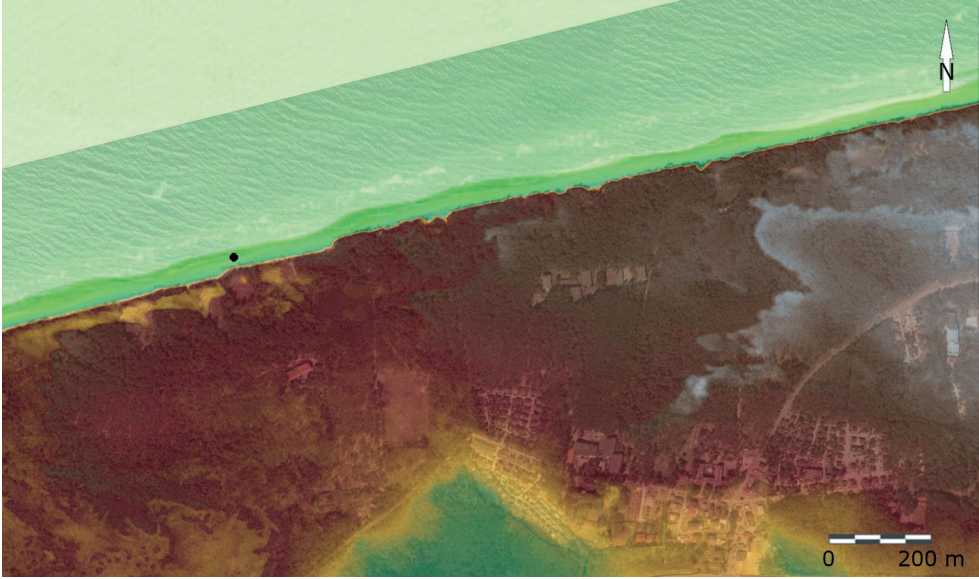
Toporek z Łukęcina należy do bardzo interesującej kategorii zabytków mezolitycznych, jakimi są narzędzia do wszelkiego rodzaju prac ciężkich, np. kopania, obróbki drewna czy wybijania przerębli. Jest to powszechna kategoria zabytków z surowców organicznych, o dużym znaczeniu w kulturze społeczności mezolitycznych łowców-zbieraczy.

Podstawowy problem z interpretacją tego rodzaju narzędzi wynika z faktu, że często odkrywane są przypadkowo, a zatem pozbawione kontekstu lub o kontekście nieodpowiednio udokumentowanym. Ponadto zmienność form toporków w czasie jest niewielka, co sprawia, że bez datowań radiowęglowych często możliwe jest jedynie przybliżone określenie ich wieku. Tak jest również w omawianym przypadku – próba ustalenia chronologii jedynie na podstawie formy jest mocno utrudniona. Toporek nawiązuje do późnomezolitycznego typu Kongemose, ale ze względu na silne zużycie i wielokrotne przeróbki wniosek ten należy przyjąć z dużą ostrożnością. Fakt odkrycia zabytku na brzegu morza wskazuje, że należy łączyć go z osadnictwem mezolitycznym funkcjonującym przed lub w trakcie transgresji lityrynowej, która na obszarze Zatoki Pomorskiej rozpoczęła się około 6050 cal BC i z różną intensywnością trwała do około 3780 cal BC (Janke 2002, 22–23).

Pomimo opisanych powyżej problemów z chronologią toporek z Łukęcina jest cennym źródłem archeologicznym z kilku powodów. Po pierwsze, fakt znalezienia go na brzegu Morza Bałtyckiego wskazuje na obecność wciąż nieodkrytych stanowisk, które zostały zalane wskutek zmian linii brzegowej. W oczywisty sposób motywuje to do prowadzenia ich poszukiwań. Po drugie, zabytek ten można datować radiowęglowo, co w przyszłości z pewnością pomoże w zawężeniu ram chronologicznych osadnictwa mezolitycznego funkcjonującego na wybrzeżu przed transgresją lityrynową oraz przemian środowiskowych, jakie miały wówczas miejsce. Po trzecie, jest to cenne źródło do studiów nad technologią wytwarzania narzędzi z surowców organicznych przez łowców-zbieraczy. Każdy tego rodzaju zabytek, nawet pozbawiony kontekstu, w istotny sposób przyczynia się do powiększenia wiedzy na temat kultury życia codziennego społeczności mezolitycznych zamieszkujących Pomorze Zachodnie.

Ryc. 1. Lokalizacja znaleziska z Łukęcina. Oprac. M. Witek
Fig. 1. Location of the Łukęcina find. Prepared by M. Witek

Ryc. 2. Zobrazowanie LIDAR ALS brzegu morskiego w rejonie Łukęcina. Prawdopodobne miejsce znalezienia toporka oznaczono czarnym punktem. Zobrazowanie ALS za: <geoportal.gov.pl> [dostęp: 23 VI 2023]

Fig. 2. LIDAR ALS image of the coastline near Łukęcina. The probable discovery site is marked with a black dot. ALS images after: <geoportal.gov.pl> [accessed: 23 VI 2023]

Ryc. 3. Łukęcin, toperek z poroża. Fot. M. Adamczyk
Fig. 3. Łukęcin, antler axe. Photograph by M. Adamczyk

Literatura

- Berlekamp H. 1957. Zur Frage des Mesolithikums auf der Insel Rügen. *Forschungen für Vor- und Frühgeschichte* 2. *Varia Praehistorica*, 41–51.
- Borkowski J., Kuczkowski A. 2011. *Cussalyn – Cößlin – Koszalin. Źródła archeologiczne do dziejów Koszalina*. Koszalin. Koszalińskie Zeszyty Muzealne, Seria B-VIII: Archeologia 1.
- Ilkiewicz J. 2011. Narzędzia z poroża jeleniowatych z Pobrzeża Koszalińskiego. *Materiały Zachodniopomorskie* NS 6/7, 15–42.
- Janke W. 2002. Glacial and coastal geomorphology of eastern Rügen Island. W: R. Lampe (Ed.), *Holocene Evolution of the South-Western Baltic Coast – Geological, Archaeological and Palaeo-environmental Aspects*. Greifswald, 21–25. Greifswalder Geographische Arbeiten 27.
- Kowalski K., Kozłowska D. 2020. Zabytki archeologiczne z XIX-wiecznej kolekcji Stowarzyszenia Naukowego w Koszalinie w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie. W: A. Kasprzak, A. Kuczkowski, M. Krzepkowski (red.), *Archaeologia Pomoranica Musealia. Studia z okazji 80. urodzin Ignacego Skrzypka*. Koszalin, 515–544.
- Petsch W. 1928. *Die Steinzeit Rügens*. Greifswald. Mitteilungen aus der Sammlung vaterländischer Altertümer der Universität Greifswald 3.
- Stubenrauch A. 1909. Die Sammlung des wissenschaftlichen Vereins in Köslin. *Monatsblätter der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde* 23/7–8, 97–101.

dr Michał Adamczyk
Muzeum Narodowe w Szczecinie
m.adamczyk@muzeum.szczecin.pl
ORCID: 0000-0002-9996-578X